

VATTENBRIST ÄR ETT VAL

EN AVGIFTS- OCH ÅTERBÄRINGSMODELL FÖR ATT HANTERA VATTENBRIST I SVERIGE

JONAS GRAFSTRÖM

TIMBRO
MILJÖINSTITUT

Timbro Miljöinstitut finns sedan 2024 med uppdraget att ta fram och bilda opinion för effektiv miljö- och klimatpolitik baserad på marknadsliberala principer, äganderätt och en tilltro till mänsklig kreativitet.

VATTENBRIST ÄR ETT VAL

EN AVGIFTS- OCH ÅTERBÄRINGSMODELL
FÖR ATT HANTERA VATTENBRIST I SVERIGE

© Timbro
OKTOBER 2026
www.timbro.se
info@timbro.se
Sättning: Mikael Eisen
Omslag: Mikael Eisen

OM FÖRFATTAREN

Jonas Grafström är doktor i nationalekonomi och vice VD vid Ratio – Näringslivets forsknings-institut. Han är även verksam vid Luleå tekniska universitet och ansvarar för Ratios forskningsområde klimat och miljö. Hans forskning ligger i gränslandet mellan miljöekonomi, teknisk utveckling och ekonomisk politik, med särskilt fokus på hur priser, styrmedel och marknader påverkar användningen av energi och naturresurser.

Grafström disputerade på en avhandling om teknisk utveckling och kunskapsspridning inom den europeiska sektorn för förnybar energi. Han har därefter forskat om bland annat cirkulär ekonomi, resurseffektivitet, koldioxidinfångning samt utbyggnaden av sol- och vindkraft. Han är författare till boken *Allt du behöver veta om sol- och vindkraft* och har publicerat forskning om cirkulär ekonomi och energiomställning i internationella vetenskapliga tidskrifter. Grafström var tidigare ledamot i Naturvårdsverkets insynsråd samt visiting fellow på *Oxford Institute for Energy Studies*.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING 11

PROBLEMBILD:
VATTENBRIST OCH DAGENS PRISSÄTTNING 13

VARFÖR MARKNADSMÄSSIG
PRISSÄTTNING? 15

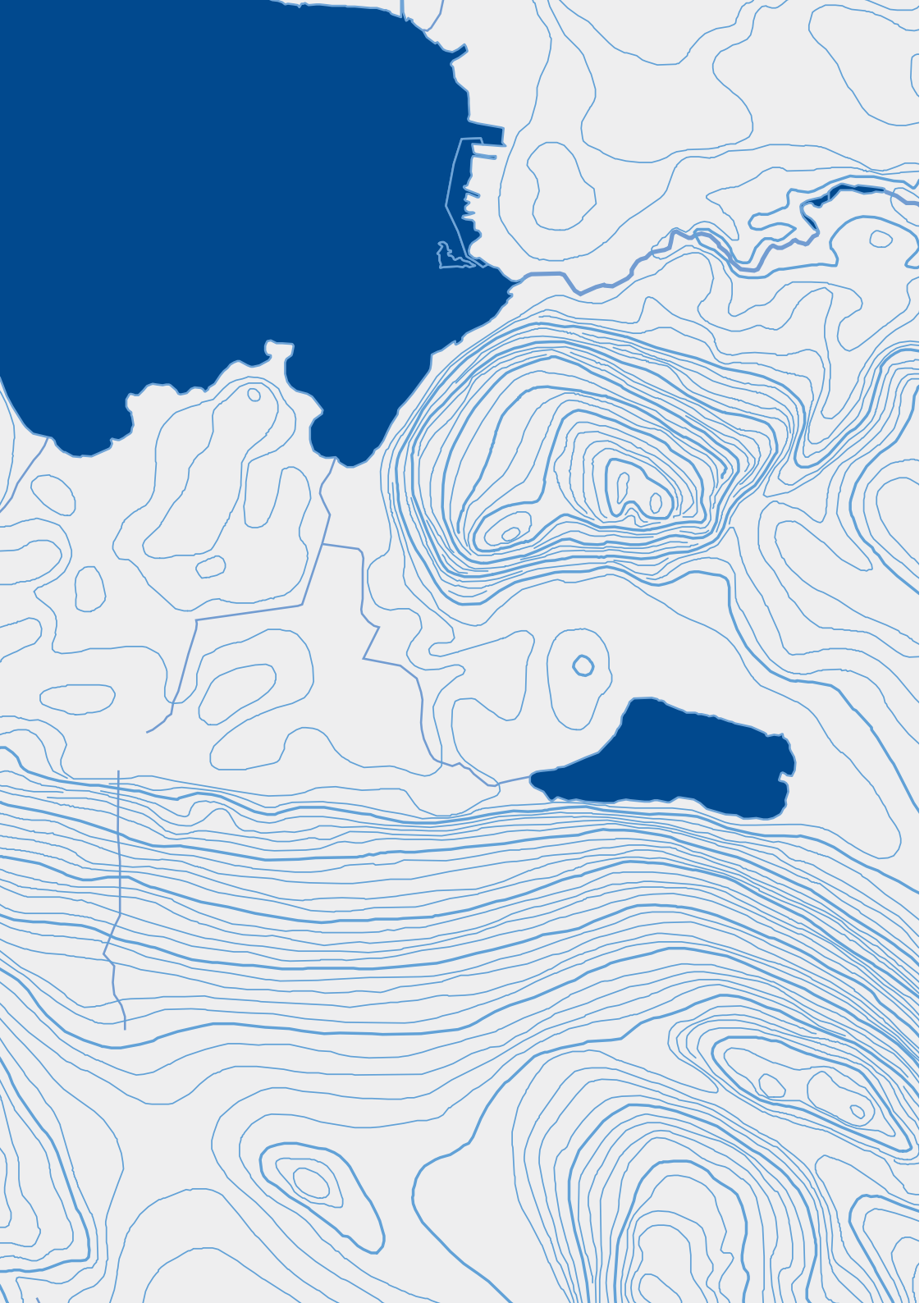
FÖRLAGAN: DEN SVENSKA KVÄVEOXIDAVGIFTEN 19

MODELLEN:
VATTENKNAPPHETSAVGIFT MED ÅTERBÄRING 21

RISKER OCH ÖPPNA FRÅGOR 29

SLUTSATS OCH REKOMMENDATION 31

KÄLLOR 33

SAMMANFATTNING

Sverige har återkommande regional vattenbrist. Gotland har haft bevattningsförbud i stort sett varje sommar sedan 2016 och torkan 2018 drabbade stora delar av Sverige. Grundvattennivåerna i olika delar av landet varierar kraftigt mellan år. Under år 2026 hade SMHI varning för vattenbrist i Skåne, Blekinge, Gotland, Kalmar, Kronoberg, Jönköping, Halland, Västra Götaland, Östergötland, Södermanland, Stockholm, Uppsala, Västmanland och Örebro.[1] Klimatförändringen väntas samtidigt öka avdunstningen och kan ge längre perioder med låg vattentillgång. Befolkningen väntas också fortsätta öka på kort sikt, om än långsamt.[2]

Vägen från brist på en resurs till slut är ofta ett val. För länge sedan varnades det för att oljan skulle ta slut baserat på hur de kända oljereserverna såg ut och hur mycket som konsumerades. Den förutspådda bristen inträffade inte. Prismekanismerna, när de får frihet, löser knapphetsproblem. När priset går mot oändligheten går efterfrågan generellt mot noll. I oljans fall drev prisuppgång till att ny teknologi var värd att ta fram för att nå nya fyndigheter.

I ett hav av vattenöverskott finns det ibland öar av vattenbrist i Sverige. Inte många månader per år eller varje år men inte desto mindre är det ett problem. Det finns dock ingen anledning att lida under vattenbristens träldom. Rapporten föreslår en modell för att prissätta vatten tydligare vid knapphet, men vattenavgiften blir inte en ny offentlig inkomstkälla. Modellen bygger på samma princip som den svenska kväveoxidavgiften där en avgift tas ut och intäkterna stannar inom systemet och betalas tillbaka till inbetalarna.

Förslagsvis, under normala förhållanden gäller dagens VA-taxa som vanligt. När en geografiskt avgränsad region går in i en definierad bristperiod, till exempel vid låga grundvattennivåer eller tömda vattenmagasin, aktiveras ett prispåslag (kan varieras) på mellan 30 och 90 kr/m³ utöver ordinarie taxa. Påslaget faktureras av

1. SMHI. Varningar och meddelanden — Vattenbrist. Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut. https://www.smhi.se/vader/prognoser-och-varningar/varningar-och-meddelanden/vattenbrist
2. SGU (2024). Så kan Sveriges grundvatten förändras – ny klimatmodell med fokus på framtiden. Sveriges geologiska undersökning. SMHI (2026). Sveriges hydrologi i ett förändrat klimat. Hydrologi 135. Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut. SCB (2026). Sveriges framtida befolkning 2026–2070. Demografiska rapporter 2026:3. Statistiska centralbyrån.

VA-huvudmannen som vanligt och förs vidare till en central fond. Fonden betalar sedan tillbaka hela beloppet, minus administrationskostnad, till konsumenterna i samma region.

Modellen har tre syften. Den ger ett tydligt ekonomiskt incitament att spara vatten när det är som mest knappt. Den undviker kritiken mot att staten eller VA-huvudmannen tjänar pengar på en kris. Den kan i sin kärna införas utan att den kommunala självkostnadsprincipen överges helt, om konstruktionen läggs som en nationell miljöavgift vid sidan av den ordinarie VA-taxan. På kort sikt leder förslaget till förändring i konsumtion och på lång sikt skapas incitament till investeringar i vattensnålare teknologi.

I ett första steg avgränsas modellen till vatten som levereras genom kommunala VA-system. Direktuttag från sjöar, vattendrag och grundvatten kan belasta samma knappa vattenresurs men kräver en separat konstruktion för mätning, avgiftsuttag och återbäring. En sådan utvidgning behandlas därför som ett andra steg.

För en användare med en förbrukning nära genomsnittet per person i regionen blir kostnadsförändringen liten. Eftersom avgiften, minus administrationskostnaden, återförs till samma betalarkollektiv blir hushåll med lägre vattenanvändning per person än genomsnittet nettomottagare, medan hushåll med högre användning blir nettobetalare.

Knapphet och brist är inte samma sak. Knapphet är ett fysiskt villkor där det finns mindre av något än alla skulle vilja ha till pris noll. Egentligen nästan allt som går att sälja. Brist uppstår först när priset hålls under den nivå där utbud och efterfrågan möts. Där fler vill ha varan än vad som finns kvar vid det priset.

Ett pris som får röra sig löser bristen utan att någon behöver fördela något. Den som värderar varan minst väljer bort den frivilligt medan den som behöver den mest betalar för att få behålla den. Hålls priset fast som i nuläget försvinner inte knappheten utan den byts bara ut mot kö, turordning eller godtycke, välj själv ditt gift. Metoden sorterar efter vem som råkar stå först eller följa reglerna bäst, inte efter vad varan faktiskt är värd för den som får eller inte får den.

PROBLEMBILD: VATTENBRIST OCH DAGENS PRISSÄTTNING

Dagens VA-taxa följer självkostnadsprincipen i vattentjänstlagen. Avgiften ska täcka kostnaden för att producera och distribuera vatten, varken mer eller mindre. Priset på vatten är därför i praktiken detsamma en torr sommar som en normal sommar. Kommuner hanterar knapphet administrativt, med bevattningsförbud och informationskampanjer, inte med pris. Det saknas helt enkelt marknadsmekanismer och misshushållning följer.[3] En knapphetsavgift skapar ett steg mellan ordinarie prissättning och förbud. När tillgången börjar försämras stiger priset och användarna får ett ekonomiskt incitament att själva välja var vatten kan sparas. Den som värderar ytterligare en kubikmeter högt kan fortsätta använda den och betala det högre priset. Användning med lägre värde, exempelvis poolfyllning eller viss trädgårdsbevattning, blir dyrare och kan därför minska först. Om vattenläget fortsätter att försämras kan administrativa restriktioner fortfarande användas. Knapphetspriset ersätter därmed inte bevattningsförbud utan kompletterar dem.

Bevattningsförbud saknar i praktiken verkningsfull sanktion. Enligt medarbetare på Svenskt Vattens egen bedömning är regelverket tandlöst: det finns inga kända fall där en enskild användare fått sitt vatten avstängt för att ha brutit mot ett förbud, trots att några kommuner formellt hotar med det.[4] Efterlevnaden bygger därmed i stort på frivillighet snarare än kontroll.

Vem använder vattnet i Sverige? Sverige använder omkring 2,5 miljarder kubikmeter sötvatten per år.[5] Användningen är ojämnt fördelad mellan olika delar av ekonomin där industri står för 61%, Hushåll: 22%, Övrig användning: 12%, Jordbruk: 4%. Industrin står för den största delen av uttagen, men huvuddelen av

3. Vattentjänstlagen medger redan viss tidsdifferentiering av VA-taxan. Enligt 33 § får högre brukningsavgifter tas ut under en begränsad del av året när särskilda säsongsförhållanden motiverar det. Rapportens förslag går längre genom att koppla påslaget direkt till vattenknapphet och återföra intäkterna till användarna.
4. SVT Nyheter. Svårt att straffa för brott mot bevattningsförbud. Sveriges Television. https://www.svt.se/nyheter/inrikes/svart-att-straffa-for-brott-mot-bevattningsforbud
5. SCB (2020). Vattenuttag och vattenanvändning i Sverige 2020. Statistiska centralbyrån. https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/miljo/vattenanvandning/vattenuttag-och-vattenanvandning-i-sverige/pong/statistiknyhet/vattenuttag-och-vattenanvandning-i-sverige-2020/

industrins vatten kommer från egna vattentäkter snarare än kommunala VA-system. Denna rapport täcker bara de med kommunalt vatten alltså huvudsakligen hushåll och mindre företag.

VARFÖR MARKNADSMÄSSIG PRISSÄTTNING?

Utmaningen för att lösa vattenbrist i Sverige är att konstruera ett system som i praktiken skuggar det pris en fungerande marknad skulle ha satt på en tillfälligt knapp resurs, utan att faktiskt ha en marknad att observera priset på.

Dagens VA-taxa är kostnadsbaserad snarare än knapphetsbaserad. Självkostnadsprincipen begränsar VA-huvudmannens totala avgiftsuttag till vad som krävs för att täcka nödvändiga kostnader, samtidigt som avgifterna ska fördelas skäligt och rättvist mellan användarna. Priset är därför inte konstruerat för att spegla vattnets kortsiktiga knapphetsvärde. Under normala förhållanden är skillnaden av begränsad betydelse eftersom tillgången normalt räcker för att möta efterfrågan. Under en bristperiod förändras förutsättningarna. Om tillgången minskar samtidigt som priset förblir i stort sett oförändrat saknar användarna en prissignal om den ökade knappheten. Anpassningen får då i stället ske genom exempelvis information, bevattningsförbud eller andra administrativa restriktioner.

Den som betalar mest för den sista tillgängliga kubikmetern är inte nödvändigtvis den rikaste, utan den för vilken just den användningen är mest värd. Betalningsvilja mäter hur mycket just den specifika användningen är värd för just den personen, inte personens totala förmögenhet. Den som avstår från att fylla poolen förlorar mindre värde än den som skulle mista sin enda dusch den dagen, och det är just den skillnaden priset fångar upp. Vid administrativ ransonering finns ingen sådan sortering, vem som helst av de som vill använda vatten kan i praktiken få eller nekas det, oavsett hur mycket de faktiskt värderar det.

Tänk tre potentiella användare av den sista tillgängliga kubikmetern: en som värderar den till 120 kronor, en till 80 kronor och en till 40 kronor. Om priset får avgöra går vattnet till den som värderar det till 120 kronor, den med högst betalningsvilja. Vid ett generellt bevattningsförbud som gäller lika för alla finns ingen sådan sortering, vem som helst av de tre kan i praktiken sluta använda vatten eller strunta i förbudet. Om det i stället blir den som värderar vattnet till 40 kronor som fortsätter använda det, medan den som värderar det till

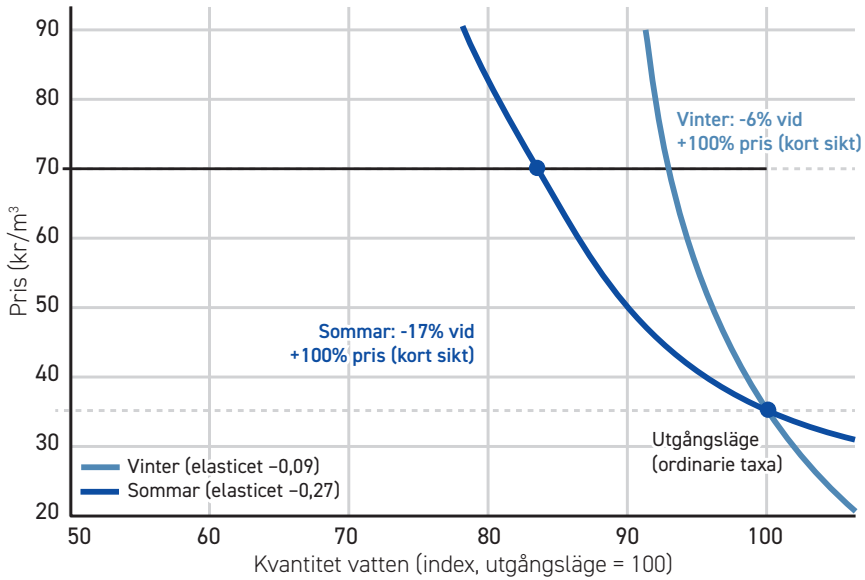
120 kronor avstår, går skillnaden, 80 kronor i realiserat värde, förlorad. Det är den förlusten den streckade ytan illustrerar.

En invändning är att betalningsvilja påverkas av inkomst. Återbäringen eliminerar inte detta problem, men den skiljer prissignalen från ett permanent ekonomiskt uttag från hushållen. Eftersom intäkterna återförs lika per person blir hushåll med lägre vattenanvändning per person än genomsnittet nettomottagare, medan hushåll med högre användning blir nettobetalare. Fördelningseffekterna behöver därför följas särskilt vid ett införande.Det finns goda skäl att tro att priset styr utbud och efterfrågan för vatten. Prisets förmåga att faktiskt minska vattenanvändning är relativt väl studerad internationellt.[6] En metaanalys som sammanställt 615 skattningar från 124 studier finner en genomsnittlig priselasticitet på ungefär minus 0,4, det vill säga att en prisökning på 10 procent i genomsnitt minskar förbrukningen med cirka 4 procent. Elasticiteten varierar dock kraftigt med säsong och med hur akut knappheten redan upplevs.

En studie av 580 000 hushåll i Västaustralien mellan 2015 och 2020 fann en elasticitet på minus 0,09 under vintern men minus 0,27 under sommaren på kort sikt, och minus 0,25 respektive minus 0,89 på längre sikt.[7] Skillnaden mellan vinter och sommar berodde enligt forskarna på att sommarförbrukningen till stor del består av utomhusanvändning, bevattning av gräsmattor och trädgårdar, som är betydligt lättare att skjuta upp eller minska än inomhusbruk som dryck, matlagning och hygien.

Resultaten talar för att ett prispåslag under sommarens bristperioder kan ge större efterfrågerespons än en generell höjning året runt. Figur 1 illustrerar skillnaden med de kortsiktiga elasticiteterna från den västaustraliska studien:

Figur 1 Effekt vid olika elasticitetsantaganden

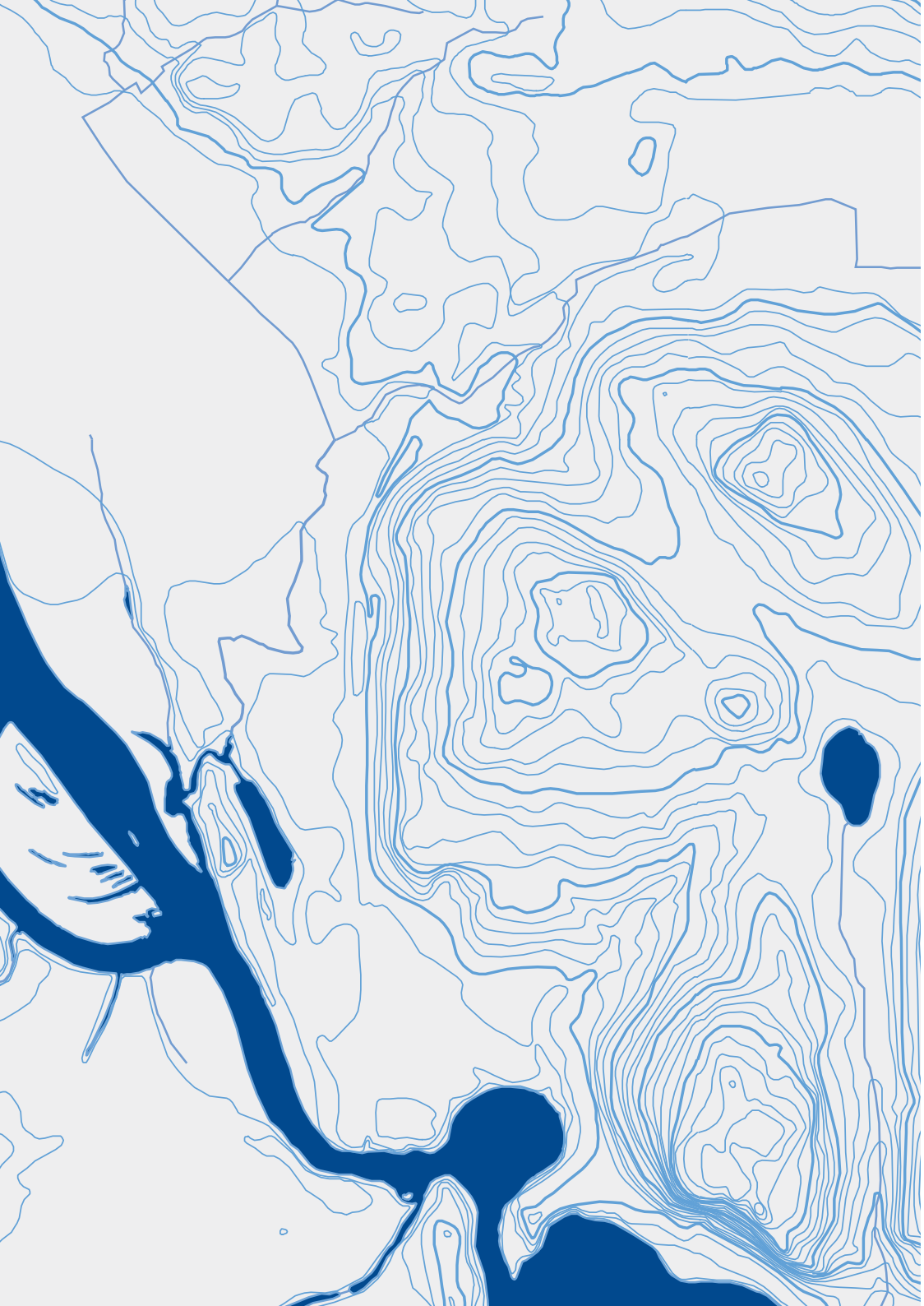

Vid en identisk prisökning minskar vinterförbrukningen med bara 6 procent, mot 17 procent på sommaren (kort sikt). Det är den skillnaden som motiverar en avgift riktad specifikt mot bristperioder snarare än en generell höjning året runt.

Samtidigt visar forskningen att priseffekten inte är obegränsad, dricka bör man annars dör man. Kapstaden införde under vattenkrisen 2017 till 2018 kraftigt stigande blocktariffer, där avgiften för de högsta förbrukningsnivåerna mångdubblades jämfört med föregående år.[8] Åtgärden bidrog till att den samlade förbrukningen sjönk med över hälften och att staden undvek det befarade Day Zero, då kranarna skulle stängas av.[9]

6. Marzano, R., Rouge, C., Garrone, P., Grilli, L., Harou, J. J., & Pulido-Velazquez, M. (2018). Determinants of the price response to residential water tariffs: Meta-analysis and beyond. *Environmental Modelling & Software*, 101, 236-248.
7. Jegnie, A., Hailu, A., Iftekhar, M. S., & Fogarty, J. (2026). Urban Water Demand: Income and Price Elasticities. *Australian Journal of Agricultural and Resource Economics*, 70(2), 424-437.

8. Brühl, J., & Visser, M. (2021). The Cape Town drought: A study of the combined effectiveness of measures implemented to prevent "Day Zero". *Water Resources and Economics*, 34, 100177.
9-. Rodina, L. (2019). Water resilience lessons from Cape Town's water crisis. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Water, 6(6)*, e1376.

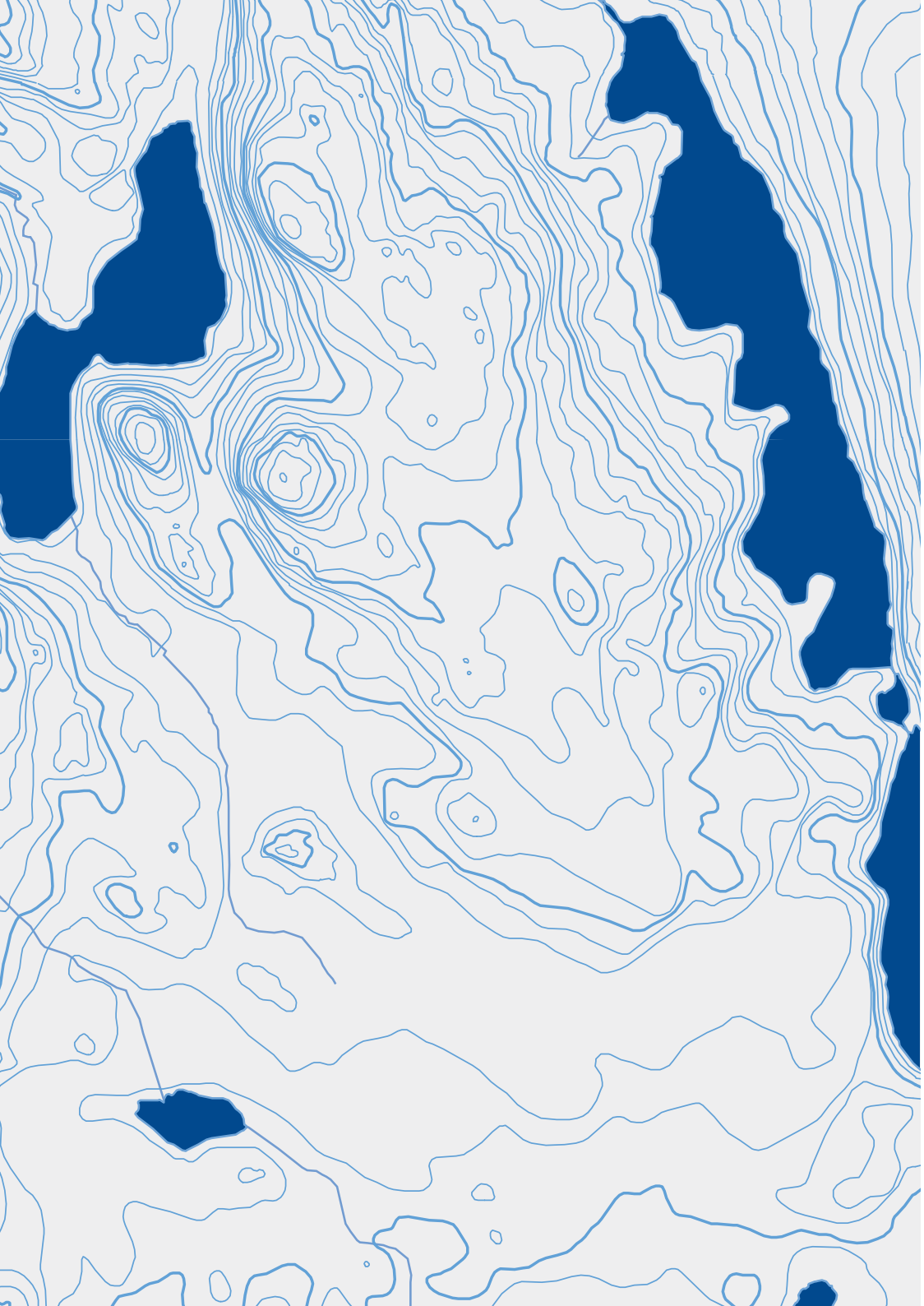
FÖRLAGAN: DEN SVENSKA KVÄVEOXIDAVGIFTEN

I Sverige har vi ett system, som faktiskt fungerar, en avgift som stannar inom kollektivet och betalas tillbaka till de avgiftsskyldiga utan att gå via statsbudgeten. Systemet är kväveoxidavgiften, NOx-avgiften, som infördes 1992 och administreras av Naturvårdsverket. Förbränningsanläggningar som producerar minst 25 GWh nyttiggjord energi per år betalar 50 kronor per kilo utsläppt kväveoxid.[10] Intäkterna summeras och betalas sedan tillbaka till samma anläggningar i förhållande till hur mycket nyttiggjord energi de producerat under året. En anläggning med låga utsläpp per producerad energienhet blir nettomottagare, en anläggning med höga utsläpp blir nettobetalare. Ingen del av avgiften tillfaller staten utöver Naturvårdsverkets administrationskostnad.

NOx-avgiften brukar lyftas fram som ett styrmedel i svensk miljöpolitik då den ger ett kontinuerligt ekonomiskt incitament att minska utsläpp per producerad enhet och är politiskt accepterad.[11] Konstruktionen, avgift in, återbäring ut, ingenting till staten, ligger till grund för modellen i denna rapport. Fortsättningsvis används därför beteckningen vattenknapphetsavgift, inte vattenskatt, för att markera skillnaden.

Schweiz har sedan 2008 en avgift på koldioxid där en betydande del av intäkterna återförs till befolkningen via sjukförsäkringspremien och till företag i förhållande till lönesumma.[12] Modellen brukar framhållas som ett exempel på hur en styrande avgift kan vinna acceptans genom att pengarna synligt återförs till betalarkollektivet, samtidigt som kritiker menar att den inte varit tillräckligt hög för att ensam nå klimatmålen.

10. Naturvårdsverket. Kväveoxidavgiften. https://www.naturvardsverket.se/vagledning-och-stod/luft-och-klimat/kvaveoxidavgiften/
11. Sterner, T., & Isaksson, L. H. (2006). Refunded emission payments theory, distribution of costs, and Swedish experience of NOx abatement. Ecological Economics, 57(1), 93-106.
12. Bundesamt für Umwelt (BAFU). CO2 levy. Swiss Federal Office for the Environment. https://www.bafu.admin.ch/en/co2-levy

MODELLEN: VATTENKNAPPHETSAVGIFT MED ÅTERBÄRING

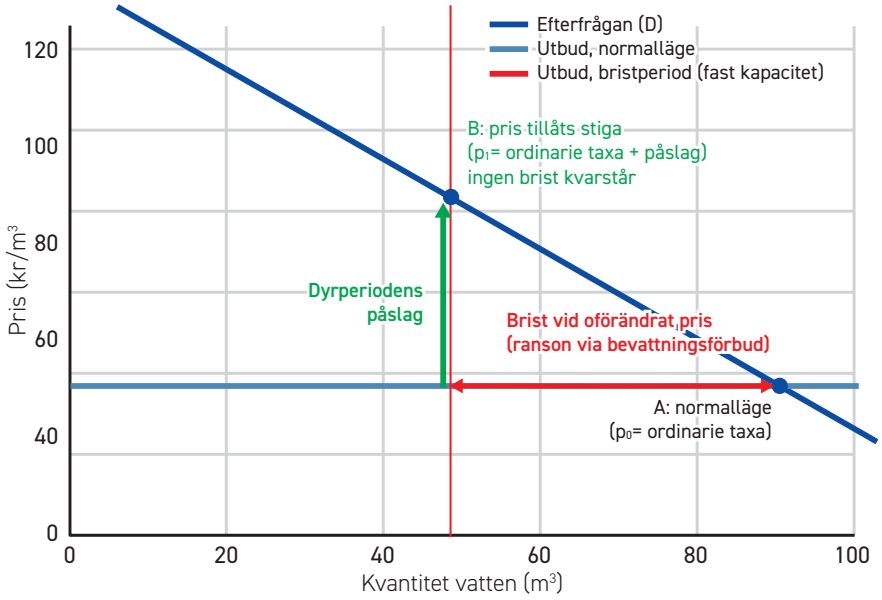
GRUNDKONSTRUKTION

Under normala förhållanden förändras ingenting, är det inte vattenbrist så är det inga problem att åtgärda. En stor del av landet har inte problem med vattenbrist och kommer därmed aldrig att beröras. VA-taxan följer även fortsättningsvis självkostnadsprincipen som idag. Modellen aktiveras enbart under definierade bristperioder i en avgränsad region, till exempel ett vattendistrikt eller en kommungrupp med gemensam vattenförsörjning.

Modellen omfattar i sin första tillämpning endast vatten som levereras genom ett kommunalt VA-system. Avgiften tas därmed ut på samma uppmätta vattenvolym som ligger till grund för den ordinarie faktureringen. Avgränsningen är administrativ snarare än principiell. Även egna vattenuttag kan bidra till lokal vattenknapphet, men de saknar den gemensamma mät- och faktureringsstruktur som gör en första tillämpning genom VA-systemet möjlig.

Den underliggande logiken (som visas i figur 2) är att ett pris som får röra sig gör samma jobb som i dag görs administrativt genom bevattningsförbud (om det ens följs). Detta utan att någon myndighet behöver avgöra vem som får vattna och vem som inte får det.

Figur 2 Hur priset styr efterfrågan

Vid ett fast pris under en bristperiod uppstår ett gap mellan efterfrågad och tillgänglig mängd (A↠bristen), som i dag ransoneras administrativt. Ett pris som tillåts stiga till punkt B minskar gapet utan ransonering.

När en bristperiod är aktiv tar VA-huvudmannen ut ett prispåslag utöver den ordinarie brukningsavgiften, fakturerat per kubikmeter på samma sätt som idag. Påslaget är inte en del av VA-taxan i vattentjänstlagens mening, utan en separat, nationellt reglerad avgift som VA-huvudmannen enbart samlar in åt en central förvaltare. Det kan liknas vid att en arbetsgivare drar skatt utan att skatten blir arbetsgivarens intäkt. Detta kommuniceras även ut till kunderna för att de ska kunna ändra sitt beteende.

Den insamlade summan förs till en fond, förslagsvis förvaltad av Havs- och vattenmyndigheten i egenskap av ansvarig myndighet för vattenförvaltning, som sedan betalar tillbaka hela beloppet, minus en administrationsavgift, till betalarna i samma region. Pengarna bör betalas tillbaka några månader efter bristperiodens slut och eventuell ränta kan täcka administrativa kostnader.

Den vattenanvändning som är mest priskänslig, bevattning av gräsmattor, fyllning av pooler, är också i hög grad diskretionär och korrelerad med större bostäder och högre inkomst. Vattenanvändning som är minst priskänslig, dryck, hygien, tvätt för en stor familj eller ett medicinskt behov, är också givetvis den som är svårast att skära ner.

ATT DEFINIERA EN BRISTPERIOD

Kärnan i modellens legitimitet är att aktiveringen bygger på objektiva kriterier och inte är politisk. Ett rimligt förslag är att koppla bristperioden till redan existerande hydrologisk övervakning: SMHI:s vattenwebb och SGU:s grundvattennivåer publicerar redan idag regionala indikatorer för mycket under, under, nära, över och mycket över de normala nivåerna för årstiden. En trestegsmodell föreslås, i linje med hur SMHI och länsstyrelserna redan idag kommunicerar vattenläget.

Tabell 1 Knapphet

Nivå	Kriterium (exempel)	Föreslaget påslag
Normalläge	Grundvatten- och magasinnivåer inom normalintervallet	Inget påslag, ordinarie taxa gäller
Förhöjd knapphet	Nivåer klassade som "under normalt" i minst fyra veckor	~ 30 kr /m³ påslag
Allvarlig knapphet	Nivåer klassade som "mycket under normalt".	~ 60 kr /m³ påslag
Akut knapphet	Risk för avbrott i dricksvattenleverans, nödvattenplan aktiverad enligt vattentjänstlagen	~ 90 kr/m³ påslag
Kapacitetsbrist	(Utlöses av VA-huvudmannen själv, inte av SMHI/SGU): produktions- eller distributionskapaciteten räcker inte till vid hög efterfrågan, oavsett grundvattenläge. Exempelvis som i Stockholm augusti 2025, då höga vattentemperaturer i Mälaren försämrade reningsverkens kapacitet.	Ungefär som ovan.

Nivåerna fastställs regionalt, inte nationellt, eftersom vattenbrist i Sverige är ett regionalt snarare än nationellt fenomen. Gotland kan befinna sig i allvarlig knapphet samtidigt som Norrland har normala nivåer. Beslutet om vilken nivå som gäller bör fattas av länsstyrelsen i samråd med SMHI och SGU.

Nivåerna 30, 60 och 90 kronor ska betraktas som illustrativa utgångspunkter och behöver kalibreras empiriskt. En stegvis modell ger en prissignal redan vid förhöjd knapphet och en starkare signal när situationen förvärras.

Utöver problematiken med låga grundvatten- och magasinnivåer uppstår ibland problem med produktions- och distributionskapaciteten av vatten. Också detta är ett knapphetsproblem, om än av annan sort, som skulle kunna hanteras med ett påslag. Eftersom VA-huvudmännen enbart administrerar inbetalning av avgiften till annan part och aldrig själva tar del av pengarna finns inget ekonomiskt intresse att utlösa kapacitetsbrist. Därmed utgör det inte ett problem att VA-huvudmännen själva ges befogenhet att deklarera kapacitetsbrist.

INSAMLING OCH ADMINISTRATION

VA-huvudmännen har redan mätning och fakturering per volym. För fastigheter med fjärravlästa mätare är ett tillfälligt påslag därför tekniskt relativt enkelt. Ett bredare införande kräver tätare avläsning än dagens system med årsavläsning på många håll.

Tabell 2 Tidsplan, förslag.

Fas	Innehåll	Ungefärlig tidshorisont
Utredning	Juridisk analys av avgift kontra skatt, teknisk analys av mätarinfrastruktur, dialog med LRF och Svenskt Vatten	1–2 år
Pilot	Ett eller ett fåtal vattendistrikt med redan god mätarinfrastruktur, till exempel Gotland, inför systemet i mindre skala	1–2 år
Utvärdering	Effekt på förbrukning, administrationskostnad och fördelningseffekter utvärderas innan nationellt beslut	1 år
Nationellt införande	Lagstiftning och successiv anslutning av fler vattendistrikt	2–3 år

En pilot på Gotland är möjlig. Ön har redan landets mest dokumenterade och återkommande vattenbrist och är avgränsat vilket gör regionala gränsdragningsproblem betydligt enklare att hantera än på fastlandet.

VILKA VATTENANVÄNDARE OMFATTAS?

Rapporten föreslår att hushållens återbäring sker med samma belopp per person inom det försörjningsområde där knapphetsavgiften har tagits ut. Efter bristperioden summeras hushållens samlade avgiftsbetalningar. Administrationskostnaden dras av och återstående belopp divideras med antalet personer som omfattas av systemet. Ett hushåll med fyra personer får därmed fyra gånger den återbäring som tillfaller en ensamboende.

Konstruktionen är central för sparincitamentet. Den som minskar sin användning med en kubikmeter betalar en kubikmeter mindre i knapphetsavgift utan att den egna återbäringen minskar. De som använder mindre vatten per person än genomsnittet blir därför nettomottagare.

Återbäring per person tar samtidigt hänsyn till att hushållens grundläggande vattenbehov påverkas av hur många personer som bor i hushållet. En familj med fyra personer behöver normalt mer vatten än en ensamboende även om vattenanvändningen per person är densamma. En återbäring med samma belopp per anslutning skulle därför systematiskt missgynna större hushåll.

För att ta en jämförelse. En vanlig villapool på 4 × 8 meter och med ett genomsnittligt djup på 1,4 meter rymmer ungefär 45 000 liter vatten. Det kan jämföras med en tvåbarnsfamilj på fyra personer som, vid en genomsnittlig svensk hushållsförbrukning på omkring 140 liter per person och dygn (enligt SCB:s nyaste siffror som dock är från 2020, Svenskt Vatten menar att snittförbrukningen är 135 liter i siffror från 2024[13]), använder cirka 560 liter vatten per dag till dusch, toalett, tvätt, disk, matlagning och dryck. Att fylla poolen en enda gång motsvarar därmed ungefär 80 dagars, eller närmare tre månaders, total vattenförbrukning för familjen.

En per capita-modell kräver en administrativ lösning för att fastställa antalet personer som ska ligga till grund för återbäringen och med vilken precision det går är oklart. Återbäringen baseras på folkbokföring, vilket innebär att turister, hotellgäster och andra tillfälliga besökare inte

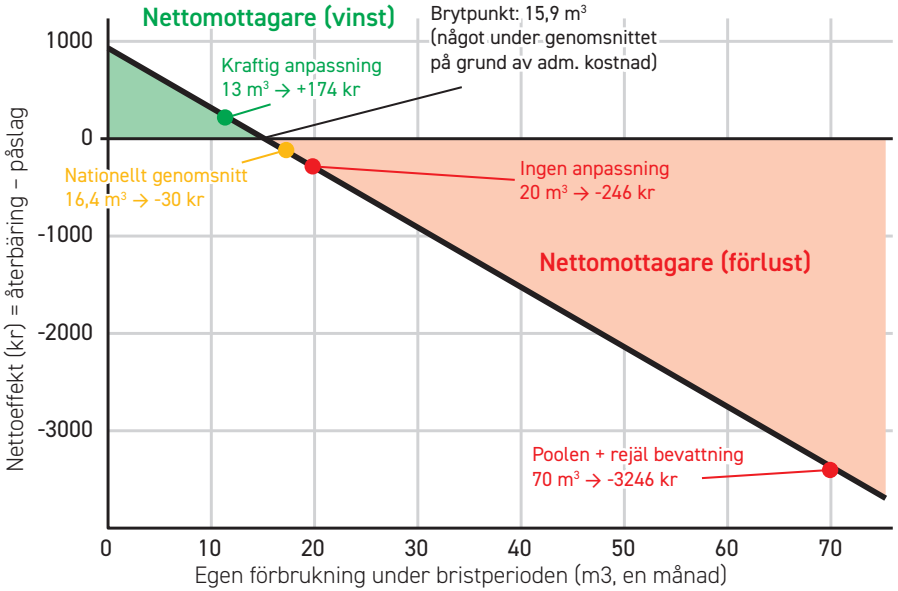
13. Svenskt Vatten (2025). Resultatrapport för VASS Drift 2024. https://www.svensktvatten.se/globalassets/dokument/va-statistik-och-rapporter/resultatrapporter/drift/r2025-04-resultatrapport-for-vass-drift-2024.pdf

får någon egen återbäring trots att de bidrar till förbrukningen under bristperioden. Deras vattenanvändning belastar i stället de företag (hotell, campingar) som fakturerar dem, vilket ligger utanför denna rapports hushållsfokuserade modell.

RÄKNEEXEMPEL

Enligt de senaste VASS-siffrorna (VA-branschens statistiksystem) ligger den genomsnittliga hushållsförbrukningen på omkring 135 liter per person och dygn, motsvarande ungefär 4,1 kubikmeter per person och månad. För ett hushåll med två vuxna och två barn, det vill säga fyra personer, ger det en normal månadsförbrukning på ungefär 16,4 kubikmeter. Innan de enskilda nivåerna räknas igenom i detalj, är det värt att se sambandet i sin helhet:

Figur 3 Vinnare och förlorare

Linjen visar nettoeffekten vid nivån allvarlig knapphet (60 kr/m³). Brytpunkten ligger på 15,9 kubikmeter, något under det nationella genomsnittet på 16,4 (i ett hushåll med fyra), eftersom administrationskostnaden gör att även den som förbrukar exakt genomsnittet blir en marginell nettobetalare. Återbäringen i exemplet är illustrativ och antar oförändrad genomsnittlig regional konsumtion. Om avgiften minskar den samlade konsumtionen blir både fondens intäkter och återbäringen lägre. Beräkningen nedan utgår från familjens normala månadsförbrukning:

Tabell 3 Kostnadsuträkning vid olika konsumtion

Hushållets beteende	Förbrukning	Netto vid +30	Netto vid +60	Netto vid +90
Pool + mycket bevattning	70 m³	−1 620	−3 250	-4 870
Lite extra bevattning	20 m³	−120	−250	-370
Genomsnitt	16,4 m³	nära 0	nära 0	nära 0
Sparar tydligt	13 m³	+90	+170	+260

Ett fast påslag i kronor slår olika hårt i procent räknat beroende på hur hög den ordinarie taxan redan är. Stockholm har en låg ordinarie taxa och får därför en betydligt större procentuell chock än Varberg vid samma kronbelopp.

Tabell 4 Kostnadsuträkning med geografisk vinkel

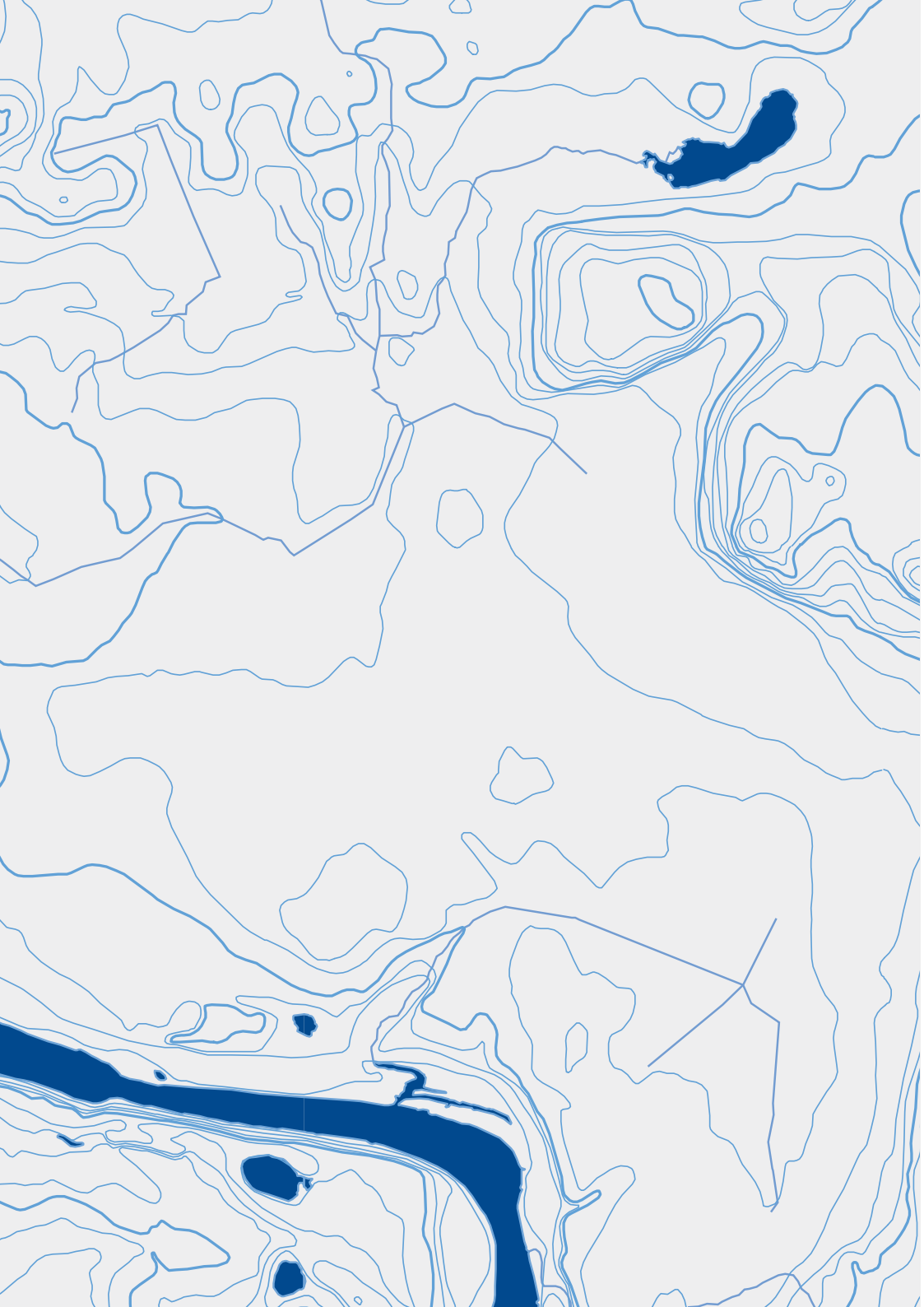
Kommun	Ordinarie pris rörlig VA-avgift	Vid förhöjd (+30 kr/m³)	Vid allvarlig (+60 kr/m³)	Vid akut (+90 kr/m³)	Störst ökning
Stockholm	21,75 kr/m³	51,75 kr/m³ (+138 %)	81,75 kr/m³ (+276 %)	111,75 kr/m³ (+414 %)	+414 %
Varberg	39,50 kr/m³	69,50 kr/m³ (+76 %)	99,50 kr/m³ (+152 %)	129,50 kr/m³ (+228 %)	+228 %

Återbäringen fördelas lika per person inom det berörda försörjningsområdet. Ett hushåll med fyra personer får därför fyra gånger återbäringen till en ensamboende. Eftersom återbäringen inte bestäms av hushållets egen förbrukning behålls sparincitamentet: hushåll som använder mindre vatten per person än genomsnittet tenderar att bli nettomottagare och hushåll som använder mer blir nettobetalare.

RISKER OCH ÖPPNA FRÅGOR

Vattenfrågan är oerhört komplicerad och fragmenterad så att på 5–10 sidor komma med ett komplett förslag är omöjligt utan det kräver nog 400 sidor. Nedan finns några exempel på saker att beakta:

- Mätfrekvens. Systemet fungerar bäst med mätare som läses av löpande, inte en gång per år. En övergång till tätare avläsning är i sig en investering som måste vägas mot nyttan, även om den delvis redan efterfrågas av andra skäl i VA-branschen. Fastigheter utan individuell mätning kommer behöva installera individuell mätning över tid.
- Gränsdragning mellan regioner. Vattendistrikt och kommungränser sammanfaller inte alltid med naturliga avrinningsområden. Om grannen på andra sidan gränsen betalar ett annat pris för samma faktiska vattenläge kan det kännas orättvist.
- Risk för att klassas som skatt. Om återbäringen inte är fullständig, eller om administrationskostnaden blir orimligt hög, riskerar konstruktionen att i praktiken fungera som en skatt.
- Politisk hantering av utlösningskriteriet. Även med objektiva hydrologiska tröskelvärden kan det uppstå politiskt tryck att skjuta upp eller tidigarelägga en bristperiodsklassning, till exempel inför val eller vid enskilda kommuners ekonomiska intressen.
- Fördelningseffekter inom hushållskategorin. Barnfamiljer och personer med medicinska behov av högre vattenförbrukning kan komma att betala mer trots begränsad möjlighet att minska sin användning.
- Vattenbrist kan uppstå både genom begränsad tillgång på råvatten och genom att produktions- eller distributionskapaciteten inte räcker vid hög efterfrågan. Utlösningskriterierna behöver därför kunna fånga både hydrologisk knapphet och lokal kapacitetsbrist i VA-systemet för att vara rimligt.

SLUTSATS OCH REKOMMENDATION

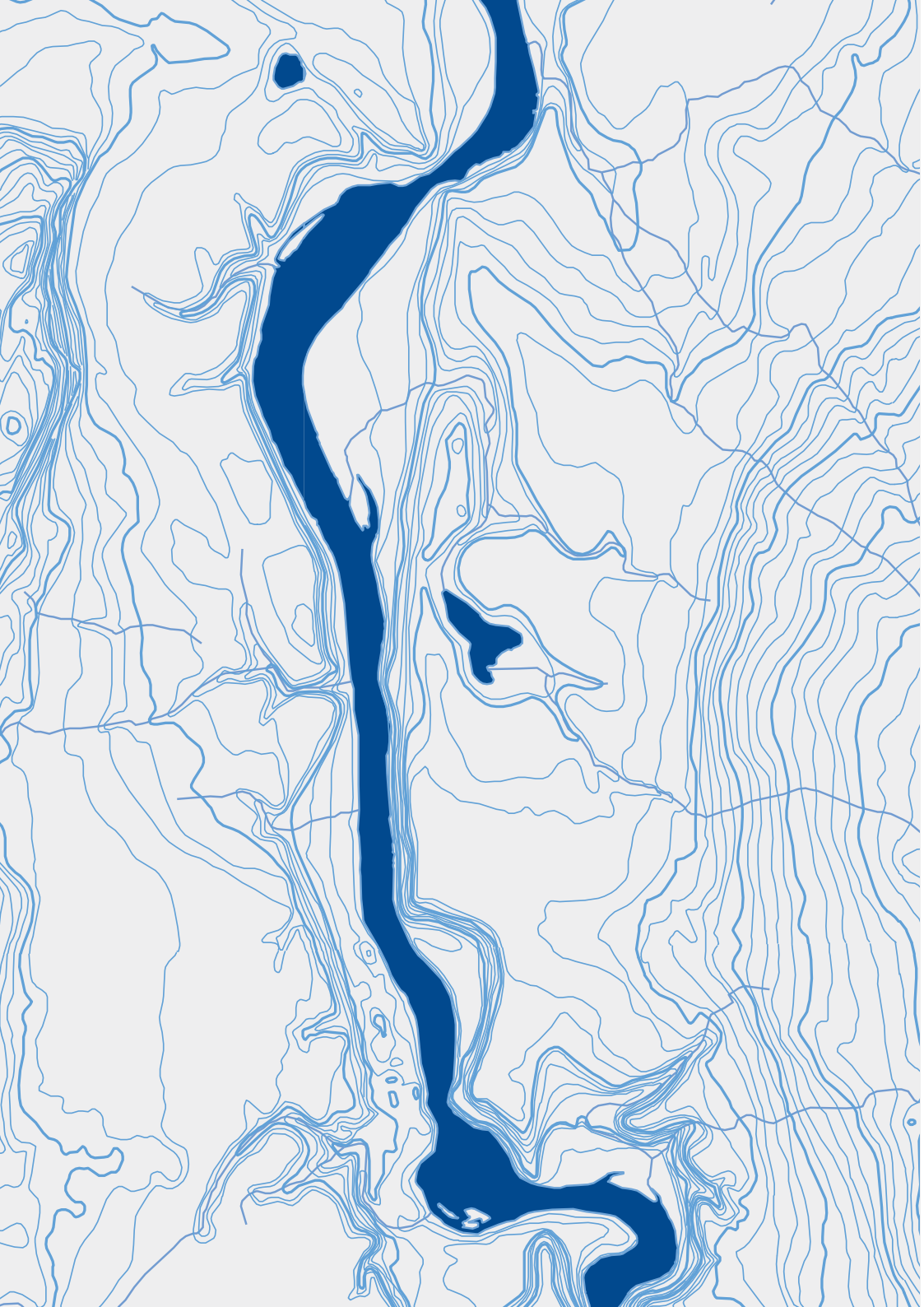
Rapporten föreslår att en regionalt aktiverad vattenknapphetsavgift prövas för kommunalt levererat vatten. Avgiften tas ut per kubikmeter under definierade bristperioder och intäkterna återförs till användarna i samma försörjningsområde. Konstruktionen använder därmed priset för att minska efterfrågan innan mer ingripande administrativa restriktioner behöver användas.

Den viktigaste förutsättningen för att modellen ska vinna acceptans, både politiskt och rättsligt, är att återbäringen är fullständig och synlig. Erfarenheten från både NOx-avgiften och den schweiziska koldioxidavgiften är att en styrande avgift blir betydligt lättare att acceptera när betalarna tydligt ser att pengarna kommer tillbaka till dem. Man blir inte mjölkad utan en del av att lösa ett lokalt problem i ens närområde.

Som nästa steg rekommenderas en fördjupad juridisk analys av gränsen mellan avgift och skatt för den specifika konstruktionen, en teknisk utredning av vad en utbyggd mätinfrastruktur skulle kosta. Inget är enkelt men det är en början.

Figur 4 Så fungerar systemet

1. Normalläge — ordinarie VA-taxa enligt självkostnadsprincipen
2. Dyrperiod utlöses regionalt (länsstyrelsen, utifrån SMHI:s och SGU:s nivåer)
3. VA-huvudmannen tar ut prispåslag: 30 / 60 / 90 kr per kubikmeter utöver ordinarie taxa
4. Påslaget förs till en central fond (t.ex. Havs- och vattenmyndigheten)
5. Fonden betalar tillbaka hela beloppet, minus administrationskostnad — lika stor återbäring per capita/anslutning inom varje kategori (verksamheter skulle kunna föras in i systemet)

KÄLLOR

Brühl, J., & Visser, M. (2021). The Cape Town drought: A study of the combined effectiveness of measures implemented to prevent "Day Zero". Water Resources and Economics, 34, 100177.

Bundesamt für Umwelt (BAFU). CO2 levy. Swiss Federal Office for the Environment. Länk: https://www.bafu.admin.ch/en/co2-levy

Jegnie, A., Hailu, A., Iftekhar, M. S., & Fogarty, J. (2026). Urban Water Demand: Income and Price Elasticities. Australian Journal of Agricultural and Resource Economics, 70(2), 424-437.

Marzano, R., Rouge, C., Garrone, P., Grilli, L., Harou, J. J., & Pulido-Velazquez, M. (2018). Determinants of the price response to residential water tariffs: Meta-analysis and beyond. Environmental Modelling & Software, 101, 236-248.

Naturvårdsverket. Kväveoxidavgiften. Länk: https://www.naturvardsverket.se/vagledning-och-stod/luft-och-klimat/kvaveoxidavgiften/

Rodina, L. (2019). Water resilience lessons from Cape Town's water crisis. Wiley Interdisciplinary Reviews: Water, 6(6), e1376.

SCB (2020). Vattenuttag och vattenanvändning i Sverige 2020. Statistiska centralbyrån. Länk: https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/miljo/vattenanvandning/vattenuttag-och-vattenanvandning-i-sverige/pong/statistiknyhet/vattenuttag-och-vattenanvandning-i-sverige-2020/

SCB (2026). Sveriges framtida befolkning 2026-2070. Demografiska rapporter 2026:3. Statistiska centralbyrån.

SGU (2024). Så kan Sveriges grundvatten förändras - ny klimatmodell med fokus på framtiden. Sveriges geologiska undersökning.

SMHI. Varningar och meddelanden Vattenbrist. Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut. Länk: https://www.smhi.se/vader/prognoser-och-varningar/varningar-och-meddelanden/vattenbrist

SMHI (2026). Sveriges hydrologi i ett förändrat klimat. Hydrologi 135. Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut.

Sterner, T., & Isaksson, L. H. (2006). Refunded emission payments theory, distribution of costs, and Swedish experience of NOx abatement. Ecological Economics, 57(1), 93-106.

Svenskt Vatten (2025). Resultatrapport för VASS Drift 2024. Länk: https://www.svensktvatten.se/globalassets/dokument/va-statistik-och-rapporter/resultatrapporter/drift/r2025-04-resultatrapport-for-vass-drift-2024.pdf

SVT Nyheter. Svårt att straffa för brott mot bevattningsförbud. Sveriges Television. Länk: https://www.svt.se/nyheter/inrikes/svart-att-straffa-for-brott-mot-bevattningsforbud

TIMBRO
MILJÖINSTITUT